

Studentski život – vizije prema sadašnjosti

(Tihana Luetić. 2012. *Studenti Sveučilišta u Zagrebu (1874–1914), društveni život, svakodnevnica, kultura, politika*. Zagreb: Srednja Europa. 484 str.)

Razglednica Zagreba na prijelazu 19. u 20. stoljeće svjedočila bi o modernizacijskom procesu koji je tada zahvatio gotovo sve sfere života glavnoga grada, a jedan je od simptoma toga duha i modernizacija sveučilišnoga i studentskoga kulturnoga polja, o čem upućeno i vrlo zanimljivo piše Tihana Luetić u knjizi o studentima i studenticama Sveučilišta u Zagrebu od početaka modernoga sveučilišta iz 1874. do početka Prvoga svjetskoga rata, dajući detaljan prikaz društvenoga života, kulture i politike, ali i studentske svakodnevice. Zagreb je u urbanizacijskom smislu još uvijek malen grad koji je širio svoje središte s Gornjega grada u Donji grad uređivanjem parkova i gradnjom palača, zatim uvođenjem vodovoda, uređenjem centralnoga groblja Mirogoj i dr. Prvo desetljeće 20. stoljeća vrijeme je električnoga tramvaja i povećanja privatne stambene izgradnje, ali Zagreb, što je za ovu temu najvažnije, kao obrazovni i znanstveni centar ipak ima značajan postotak nepismenosti, čak 25 %. Studentski je život još obilježen i malim brojem studenata, posebice studentica, kao i mnogim poteškoćama vezanima uz materijalni položaj i socijalni status mladih studenata, od stanovanja, prehrane, organizacije nastave i sl. S druge strane, autorica daje uvid u početke organiziranoga studentskoga bunta, jače uključenosti, a time i osviještenosti, u politička i kulturna pitanja, i to ponajviše preko najrašire-

nijega ondašnjega medija - tiska. S obzirom na to knjiga *Studenti Sveučilišta u Zagrebu* preglednošću i kritičnošću čitateljstvu supostavlja percepciju studenata i studentica u današnjem društvu te njihov položaj na zagrebačkom sveučilištu 21. stoljeća.

Identifikacija i autoidentifikacija studenata i studentskoga života jedan je od zanimljivih aspekata pri proučavanju života mladih na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Ona se, prije svega, projicira kroz odnose selo – student, grad – student, profesor – student te student – student. Vanjska, vizualna obilježja pri tom igraju sporednu ulogu, pa studentske zastave i „gala odijela“, koja su se nosila u svečanim prigodama i manifestacijama, uglavnom po uzoru na njemačka i austrijska studentska društva, nisu bili duga vijeka. Važnija obilježja bila su ona koja autorica naziva identitetskim, a ona su im pružala osjećaj moći, važnosti i višega klasnoga položaja u društvu, što jasno oslikavaju riječi Tadije Ogrizovića iz pripovijetke *Moj stan*: „Jedan mi je rekao, kako se cijelo selo diči, što ću ja prvi iz sela postati veliki gospodin, drugi kako ću moći svaki dan govedinu jesti“ (str. 52). Poseban socijalni položaj, „visoko mišljenje“ o sebi, neodvojivo od akademske slobode, nije bilo samo oznaka zagrebačkoga sveučilišta, već primjerice i na europskom sjeveru, točnije Finskoj, gdje se student iz seoske sredine uzdiže iz mase u više društvene sloje-

ve, te student sa svojim profesorom postaje prirodni dio gradske intelektualne elite, njenih običaja i mentaliteta (str. 53). S druge strane, percepcija je studenata u očima okoline te naprednjačke omladine najčešće bila negativna jer se svako izdvajanje iz društva suprotstavljalo demokratskomu duhu za koji su se zalagali.

Živost u analizi studentskoga života autorica prikazuje skladnim uklapanjem raznovrsnih izvora podataka, pa jednaku dokumentarnu važnost daje stručnoj literaturi, objavljenim i neobjavljenim izvorima, arhivskim ostavštinama, ondašnjoj periodici, brošurama, memoarima i autobiografijama, ali i romanima, novelama i pripovijetkama. Mnoštvo grafikona i tablica olakšava snalaženje, posebice kad se proučava materijalno stanje studenata zagrebačkoga sveučilišta. Zanimljivo je da je najveći dio zagrebačkih studenata na prijelazu u 20. stoljeće porijeklom iz obitelji javnih službenika, no velik je i broj djece iz seljačkih obitelji te iz obitelji sitnih poduzetnika i obrtnika. Tako je na Teološkom fakultetu bilo najviše studenata iz seljačkih obitelji (47 %), dok je na Pravnom i Filozofskom fakultetu oko 40 % studenata potjecalo od roditelja javnih službenika i pripadnika slobodnih zanimanja, a takvo socijalno stanje nije se razlikovalo od onoga na bečkom ili praškom sveučilištu (str. 66–71). Student u tadašnjem Zagrebu trošio je 30–35 forinti mjesečno, u što je bilo uključeno stanovanje, školarina, prehrana i razni manji troškovi vezani uz dokolicu. Jedan od najvećih izdataka bila je „naukovina“, školarina koja se plaćala od 20 do 25 forinti, no mnogi su studenti (čak 50 % studentske popu-

lacije) mogli biti oslobođeni plaćanja, uz uvjet da su slabijega materijalnoga statusa te da su voljni napredovati u znanju. Mnogi su studenti dobivali stipendije različitih zaklada, najviše studenti Filozofskoga fakulteta, a tu su bile i razne nagrade za seminariste, najbolje pisane radnje i sl. Hrvatsko akademsko potporno društvo (HAPD), kao najveće takvo društvo, osnovano 1894, podupiralo je studente u lijekovima, hrani, novcu, no ni to studentima nije bilo dovoljno, pa su dodatno zarađivali, najčešće dajući instrukcije. Osobne studentske reminiscencije o materijalnom stanju uglavnom su loše, što ilustrira komentar iz časopisa *Hrvatska misao*: „A kolike ima bijede već sada u ogromnom dijelu našega djaštva! Jedni ne mogu ostati u Zagrebu ni neko kratko vrijeme, već dolaze ovamo samo da kupe skripta i odlaze kući, da opet dođu samo za vrijeme ispita, a drugi se u mladjahnoj dobi, kad bi se trebali da posvete sasvim svojoj struci, prebijaju od nemila do nedraga po raznim kancelarijama i instrukcijama“ (str. 111).

Studentski smještaj ovisio je o materijalnom stanju, no treba istaknuti kako Zagreb nije imao studentskih domova do 1921, pa su studenti morali živjeti u privatnom smještaju, osim bogoslova u sjemeništima ili onih studenata koji su živjeli u roditeljskom domu. Studenti su živjeli uglavnom u Donjem gradu, a cijena smještaja nije se puno razlikovala od tadašnjega Praga, no bila je jeftinija od Beča. O prehranbenim navikama ondašnjih studenata zna se vrlo malo. Prvo i jedino organizirano mjesto za studentsku prehranu u Zagrebu bila je Hrvatska mensa academica osnovana 1898. Menza nije imala vlastite

prostorije ni kuhinju, pa je ovisila o privatnim poduzetnicima i ugostiteljima, a hrana je studentima, na temelju arhivskih bilješki, u njoj redovito bila nedostatna i loša.

Industrijski i tehnološki napredak te sekularizacija društva uvelike su utjecale na razvoj sveučilišta i mijenjanje obrazovnoga sustava. Moderna sveučilišta rastu te postaju znanstveni centri, kako društveno-humanističkih, tako i prirodnih znanosti, a važno je istaknuti kako krajem 19. stoljeća djevojke ulaze u akademski svijet. Do tada su se mogle školovati na visokoškolskoj razini jedino u skandinavskim zemljama, zatim u Švicarskoj te u SAD-u. Sveučilište u Zagrebu ustrojeno je po austrijskom modelu, sa snažnom kontrolom države i slabom sveučilišnom autonomijom. Sveučilište su 1874. činila tri fakulteta: Pravni, Teološki i Filozofski s farmaceutskim tečajem, te Kraljevska šumarska akademija s geodetskim tečajem. U skromnim i neadekvatnim uvjetima nastava se odvijala u obliku predavanja, seminara i vježbi. Slabi materijalni uvjeti bili su uzrok manjkavih skripta, nije bilo domaće literature, problem su bila i predavanja, koja ni profesori nisu redovito održavali, a ni studenti - zbog honorarnih poslova - posjećivali. Studenti su svoje fakultete završavali državnim ispitom, tzv. „rigorozom“, a problem su bile i diplome stečene u ugarskom dijelu Monarhije koje se nisu priznavale u austrijskom dijelu.

Dokolica ili vrijeme provedeno u uživanju vuče korijene od grčke riječ *shole*, a vezano je uz zastarjelu percepciju škole kao mjesta gdje se ništa ne radi, mjestu bijega od težačke svakodnevice. U tom se smislu i studiranje

na prijelazu 19. u 20. stoljeće shvaćalo kao nerealan život, kratak period života koji će se kad-tad raspršiti u dodiru s tvrdom realnošću. Takvu percepciju okoline prema studentskomu životu autorica prikazuje brojnim studentskim prepiskama u kojima se žale na svoj „status“. No autorica kritički promatra dokoličarsko vrijeme neodvojivo od društva u kojem su studenti djelovali i discipline kojoj su podliježali. Zagrebački studenti podliježali su dvama zakonskim aktima: kao građani pravnoj regulativi državnih zakona, a kao akademski građani propisima reguliranim *Disciplinarnim redom* donesenim u okviru *Akademičkih pravila*. Jedan od najčešćih načina provođenja slobodnoga vremena bile su humanitarne zabave ili „komersi“ u kojima su studenti mogli biti dio gradske elite, zajedno sa sveučilišnim profesorima i istaknutim poznatim ličnostima. Osim plesova, studenti su redovito posjećivali gradske kavane, koje su nazivali „posljednjim refugiumom za studente“ (str. 273) te krčme, koje su postajale stalna mjesta okupljanja, društvenosti, zabave, političkih aktivnosti, književnih početaka, ali i incidenata najčešće uzrokovanih alkoholom. Autorica ističe kako je alkohol, uz spolne bolesti, bio jedan od ozbiljnih problema studentske omladine, pa se o tom u javnosti podosta raspravljalo i pisalo. Zanimljiv je slučaj incident tadašnjega studenta Vladimira Lunačeka koji je za fizičko zlostavljanje prostitutke dobio manju novčanu kaznu nego pravnik Franjo Alačević zbog javne povrede časti (str. 216). Uz izgređno ponašanje, najčešći prijestupi bili su politički incidenti do kojih je dolazilo zbog iznimne osjetljivosti po-

litičke situacije u zemlji, no nije nevažno istaknuti kako su Senat i profesorski zbor najčešće bili na strani studenata i pokušavali ih zaštititi od redarstvenoga nasilja koje je često provodila Vlada ne poštujući integritet akademskoga građanina.

Uz zabave i kavane, nešto slabije bile su zastupljene sportske aktivnosti, posjeti kazalištu i drugim kulturnim ustanovama, zatim putovanja, izleti i sl. Na sportaše i sportske aktivnosti gledalo se kao na elitistički hir koji je studente odvlačio od pravih društvenih zadaća, a takva stereotipna slika odnosila se i na druge načine provođenja slobodnoga vremena i na drugim europskim sveučilištima, u kojima su studenti izašli iz sveučilišnih dvorana te postali dijelom javnoga, urbanoga prostora. Studenti su društveni život najčešće provodili unutar određenoga društva ili udruženja. Tako se akademska društva u Zagrebu do 1914. mogu podijeliti na potporna društva poput HAPD-a, pokrajinsko-zavičajna društva poput Dalmatinskoga potpornoga društva, zatim stručno-obrazovna kao što je to bio Klub hrvatskih šumarskih akademičara, literarno-zabavna društva poput Hrvatskoga doma ili Zastave, te naposljetku vjersko-nacionalna, glazbena i sportska društva. U sklopu društava studenti su organizirali čitavnice, znanstvena predavanja, glazbene večeri, ali i tečajeve za opismenjivanje širega sloja puka i sl. U svim je društvima politika činila dio svakodnevice, makar je prema društvenim pravilima takvo djelovanje bilo zabranjeno.

Politička aktivnost studenata tijekom 19. i početkom 20. stoljeća bila je unutar političkih pokreta gotovo uvijek

radikalna struja koja je poput magnetna privlačila i druge mlade ljude radi utjecaja na društvo u cjelini. Studentski pokreti, ističe autorica, imali su širok društveni utjecaj, on je jačao studentska osobna politička uvjerenja, studenti su kritički promišljali trenutačne vrijednosti i ideološke koncepte, a studentski su pokreti nositelji mladenačkih ideala naspram materijalnim vrijednostima. No s druge strane, studentski pokreti mogu biti instrumenti psihološke revolucije ondje gdje je poljuljan „stari“ autoritet pa studenti kao „mladi“ postaju samoprogllašeni nositelji autoriteta (str. 359-360).

Studentski pokret na prijelazu 19. u 20. stoljeće u Hrvatskoj duboko je zadirao u sve pore svakodnevnoga, društvenoga i akademskoga života, interes za politiku bio je sveprisutan, no javno političko djelovanje studenata nije bilo dopušteno, osobito na sveučilištu. Političke struje oko kojih su se studenti formirali ovisile su o stanju u zemlji. Tako početno pravaško razdoblje smijenjuje razdoblje napredne omladine koja je 1894. sudjelovala u demonstracijama na sveučilištu zbog umirovljenja sveučilišnih profesora iz političkih razloga i koja nezaobilazne 1895. pali mađarsku zastavu na glavnom zagrebačkom trgu. Početkom 20. stoljeća postoji i katolička grupa mladih ljudi okupljenih oko društva Domagoj i časopisa *Luč* te mladohrvatska pravaška skupina, okupljena oko lista *Mlada Hrvatska*. Pred početak Prvoga svjetskoga rata među tim se strujama javljaju mnoge frakcije, izdvajaju se radikalnije skupine, među kojima je najglasnija bila Nacionalistička omladina, koja unosi nove ideje u hrvatsku političku javnost, na-

pušta mirne metode rješavanja sukoba te unosi ideju revolucije u tzv. „razdoblju atentatora“.

Političko djelovanje mladih na prijelazu stoljeća utjecalo je na društveno i kulturno oblikovanje moderne zemlje. Buntovni mladi u književno-kulturnom smislu „stvaraju“ hrvatsku književnu modernu čije se ideje prezentiraju u proglasima i časopisima praške i bečke skupine kao što su *Hrvatska misao*, *Novo doba*, *Mladost*, *Hrvatski salon*, *Život*, oblikujući tako zagrebačku književno-umjetničku scenu. Kasnijim udaljavanjem od modernih strujanja, individualizma i slobode pisanja, mnoge se skupine mladih preko svojih publikacija zalažu za kulturno djelovanje u narodu i stvaranje narodne kulture. Autorica ističe kako je zajedničko obilježje svih studentskih grupa stajalište da je kultura, posebice književnost, zapravo odjek njihovih društveno-političkih nazora, bilo da je riječ o mladohrvatima, naprednjacima, katoličkoj mladeži ili jugoslavenskoj unitarističkoj omladini naglašene angažiranosti u literaturi. Početkom Prvoga svjetskoga rata književno-umjetničko stvaralaštvo zaključuje smrt učitelja A. G. Matoša i objava radova uglavnom mladih ljudi (među kojima je bilo i nekoliko studenata) u zbirci pjesama *Hrvatska mlada lirika*.

Detaljan uvid u život studenata na prijelazu 19. u 20. stoljeće umnogome osvjetljava i današnje probleme mladih sveučilištaraca i sveučilištarki. Autoričin kritički naglasak na generacijama studenata (i poneke studentice) koji su značajno obilježili hrvatsku političku, društvenu i kulturnu scenu, uvjetima u kojima su studirali, načina na koji

su provodili svoje slobodno vrijeme, i suvremenomu čitateljstvu osvjetljava mnoge nepoznanice, ali i upućuje na mnoge manjkavosti prije svega modernoga obrazovanoga sustava i društva uopće. Zato knjiga Tihane Luetić nije samo dokument jedne epohe, ona je svojevrsna opomena budućim generacijama studenata i studentica, mjesto memorije prije svega nužnoga studentskoga bunta kao važnoga društvenoga čimbenika.

Martina Lončar